

Benedictus de Spinoza *)

Jubilejní úvaha.

Emil Svoboda.

Může nás, právníky, zajímat filosof, který se narodil před třemi sty lety, a po životě, prožitém v prokletí, v dobrovolné chudobě, v lásce k člověku a v nadšeném hledání pravdy, zemřel, nedosáhnuv věku 45 let?

Tehdy vyšla do světa a zápolila o moc nad národy a státy učená nauka Tomáše Hobbesa o svrchované, absolutně neomezené moci státní, která určuje nejen chování, ale i myšlení poddaných, která lidem — když se ze vzájemného strachu smluvili, odevzdali všechna svá práva jediné moci vládní a vzdali se vůči ní odporu — dává jen tolik práva, kolik uzná za vhodné a na tak dlouho, dokud jich sama pro sebe nepotřebuje. Sic volo, sic jubeo, stat pro ratione voluntas.

Vidím v duchu, jak Spinoza zvedá svou bledou, hubenou tvář a usmívá se: »Na jednu věc, jsi, milý Leviathane, zapomněl. Že tvoje právo nesáhá ani o píd' dále, než kam sahá tvoje moc.« Spinoza si dal otázku, hodnou Piláta: »Co je právo?« Ale nezůstal si dlužen odpověď. Hledal ji v přírodě. A příroda mu odhalila podstatu svého práva a své spravedlnosti: »Moc je právo.«

Snad by se byl Spinoza vysvobodil z tvrdého objetí této zásady, kdyby byl zavolal na pomoc proti živočišnosti lid-

*) V jubilejním roce vyšla u nás velmi zajímavá knížka Dr. J. Dvorského »Spinoza«. (Hranice nad Bečvou, 1932. — Vlastním nákladem.) Tato nevelká publikace, vkusně vypravená a opatřená portréty Benedikta Spinozy a Tomáše Hobbesa, vyniká zejména velkým množstvím pečlivě vybraných a soustavně srovnaných citátů ze Spinozy a Hobbesa, jejichž nauky o státě a právu se konfrontují. Výklady autorovy, zejména ve třetím díle, jsou jednoduše a jasně vysloveny a podávají zaokrouhlený obraz právní filosofie Spinozovy. Také životopisná data, bibliografie a přehled literatury jsou podány tak, že se knížka hodí velmi dobře za úvod do studia filosofie Spinozovy. Příznačné je pro naše poměry, že autor, chtěl-li se dočkat tisku své práce, musil ji vydati vlastním nákladem. Nakladatelé autora zklamali. Doufáme, že ho obecenstvo nezklame.

skost a proti brutální síle života spravedlnost, která se lidskému kolektivu zjevuje v podobě práva. Spolužití lidských zástupců je trochu příliš zprohýbané a trochu příliš kalné zrcadlo pro tak vznešenou věc, jakou je čistá, étická spravedlnost. Ale bystré oko poznává její základní obrysy v právu, a vidí vývojovou tendenci, aby se právo čím dále více podobalo spravedlnosti.

Proti své biologické ideji práva nemohl se Spinoza dovolati instance étické. Neboť byl důsledný a strohý determinista. Bůh se člověku zjevuje ve dvojí oblasti. Ta jedna se jmenuje »Extensio« a zahrnuje všechn svět, který jest rozložen v prostoru, a který pozorujeme svými smysly. Druhá se nazývá »Cogitatio« a zahrnuje svět ideí. Ale jako oba ty světy jsou jen rozvinutím a zjevením jediné bytosti boží, tak jsou oba ty světy podrobeny jedinému řádu, který známe jako zákon kauzality, t. j. spojení všeho, co se děje, v jediný nepřekonatelný řetěz, v jediný naprostou nutností ovládaný sled účinků a příčin, v němž není ani sebemenšího místa pro svobodu vůle. A bez této svobody není etiky. To, co nazývá Spinoza etikou, jest vlastně jen poznání, které se ve třech stupních (opinio, ratio, scientia intuitiva) přibližuje intuitivnímu poznání a milování Boha — amor intellectualis Dei. A v tomto poznání je ctnost i největší blaho člověka. (Viz Deussen II., 3., str. 68.)

A tak zůstává Spinoza v objetí svého principu. Ale snad to objetí ani není tak kruté, jak se na první pohled zdá. Dá se z něho aspoň odvoditi mnoho dobrého. Největší výboj Spinozův proti učení Hobbesovu plyne docela jasně z jeho pojetí práva. Vláda může vynutiti jen určité chování lidí, nikoli určité smýšlení. Nemá-li stát m o c i, zvládnouti ten vnitřní, myšlenkový život člověka, nemá ani p r á v a, aby to činil. Činí-li to přesto, odpyká svoje překročení kompetence tím, že na místě jednotného smýšlení občanstva dosáhne obecné lži, přetvářky, udavačství, licoměrnosti a pokrytectví — a těmito největšími neřestmi lidského spolužití bude zamořen všechn život veřejný i soukromý.

Svým pojetím práva rozbíjí Spinoza hravě i vrchol učení Hobbesova o absolutní svrchovanosti právní normy. Pravda, že svrchovaná moc ve státě může svou vůli povýšiti na zákon a právo. A je v tomto směru jedno, zda tou nejvyšší mocí

disponuje jedinec, nebo oligarchická skupina lidí, nebo v nějaké formě sám lid. Ale právotvorná vůle, projevená normou, může roztát, jako kus ledu na slunci, když vejde s papíru do života a utká se s výhní sociálních živlů, které se nedají odstranit ani svrchovanou vůlí státní. Překročila-li vláda svou moc, překročila i svoje právo. Vláda absolutně svrchovaná a neomezená neexistuje na světě. A kde si přivlastňuje boží přívlastky, spěje k poznání své omezenosti zkušeností příliš draze placenou. Tvoří zákony, které jsou marnou samomluvou zákonodárcovou. Vůči životu tvoří mimoběžku v prostoru: nemají styčného bodu.

To všechno se dá vyvoditi z principu Spinozova. Ale jak jej osvoboditi od přece jen nemožného učení, že se právo může jen o moc opíratí vzdávajíc se mravního prvku v sobě i v občanstvu, toho prvku, na kterém je zbudována myšlenka Aristotelovy eunomie? Není přece možno, aby zákonodárce neustále zkoumal sílu své moci, ostří svého meče, a vzdával se mravní závaznosti práva, která jedině může vésti k dosažení účelu, aby se zasahování repressivních prostředků právních stávalo vzácnou výjimkou, a zachovávání práva samozřejmým, všedním pravidlem.

Spinoza docela logicky aplikuje svou základní zásadu na poměry mezinárodní. Ale na té cestě se musí státi militaristou, byť i proti svému vnitřnímu a osobnímu přesvědčení, kterým vyznával učení míru, vzájemného pochopení a lásky mezi lidmi. Národu zjedná právo mezi národy jen moc — a proto Spinoza, snad první na světě, hájí všeobecnou branou povinnost a nutnost, aby podmínkou občanství byl výcvik ve zbraní. Proto volá po tvoření spojeneckých smluv, a po způsobě Machiavelliho doporučuje rušení takových smluvních svazků, jakmile přestanou býti užitečny mocenskému postavení národa. Štěstí pro národy západní civilisace, že aspoň svými touhami sledují dráhu, kterou ukazuje Hugo Grotius: že jest právo přirozené, trvajíc v lidech a v národech od přirozenosti, a nehledíc ke státům a jejich právním řádům. Je to spravedlnost, promítnutá do spoluzití národů. Je to mezinárodní spravedlnost, která může nahradit a překonat brutální řeč moci — slovem své autority. Ještě nedávno se ozvalo spinozovské volání po moci pro společnost národů.

Doufáme a věříme, že stačí autorita. Nestačí-li, pak pronese západní civilisace rozsudek smrti sama nad sebou.

Ale vyslovil jsem otázku, zda není možno osvoboditi Spinozovo učení z osudných důsledků jeho základní poučky. Nyní již mohu odpověděti kladně. Neboť i v učení Spinozově, aniž bychom je porušili, můžeme slovo »moc« chápati v širším smyslu, než je snad při své formulaci chápal sám autor. Moc zajisté nemusí spočívatí jen v tom, co bychom nazvali organisovaným násilím na jedné a strachem na druhé straně. Může spočívatí na autoritě, kterou doplňuje jako protějšek ne poslušnost, ale oddanost společné věci. Autorita neporoučí ve smyslu Hobbesově, ale přesvědčuje — ne-li o důvodech svých opatření, tedy zatím aspoň o tom, že v obecném zájmu je nutno, podrobiti se. Důvěra a přesvědčenost vstupují na místo otrocké poslušnosti.

Na této cestě, tuším, pochopíme, že Spinoza právě logikou svého myšlení dospěl k demokracii, kterou před ním zvedl jako účel a cíl dějin státu Machiavelli. Učí-li, že stát a jeho vláda musí hleděti, aby poddaní spíše ze svobodné vůle, než pod tlakem zákonů konali své povinnosti, že lidé mají býti ve státě vedeni tak, aby měli dojem, že nikterak nejsou vedeni, nýbrž že žijí podle vlastního rozumu a podle vlastního svobodného rozhodnutí, t. j. nahrazují-li tu moc autoritou a poslušnost dobrou vůlí — pak ne nahodile, ale s logickou nutností, přichází k výsledku: »Posledním účelem státu není panovati, aniž občany strachem na uzdě držeti, a je činiti poddanými jiných. Cílem a účelem státu je svoboda.« Je to svoboda v tom demokratickém smyslu slova, že není otrokem, kdo se z dobré vůle a s láskou podrobuje obecně platnému a všem užitečnému řádu kolektiva, řádu, jehož jsme všichni tvůrci i vykonavateli — za který všichni spoluodpovídáme sobě i budoucím pokolením.

Ani si neuvědomujeme, kolik vyznavačů Hobbesovy nauky chodí po světě. Těm všem může býti lékem a výstrahou Spinozova nauka dnes, jako jím byla tehdy. Celé národy jsou sevřeny v kleštích státního despotismu. Přijde doba, kdy se v holestech osvobodí, aby vzaly osudy do svých rukou. Ale i moderní demokracie může mnoho čerpati z nauky Spinozovy. Při legislativě není možno přehlížeti poměr sociálních a psychologických sil v lidu, ke kterému chce zákonodárce

mluvit. A není horší zkušenosti v životě státu, než vydá-li zákon, a není s to, aby jej uvedl v život. Tu se přiznává k porážce, a podlamuje i do budoucnosti důvěru a mravnost občanskou. Osobil si právo, k němuž neměl moci.

Zásada výlučnosti v čl. právu vydávacím.

Dr. Frant. Kronberger.

(Pokračování.)

(Trest smrti.) Že v novějším právu vydávacím uplatňuje se snaha specialisovati nejen trestné činy, nýbrž i druhy trestů, toho dokladem je § 25, čís. 3 severoněmeckého spolkového zákona z roku 1869, čl. 5 švýcarského extradičního zákona z roku 1892 a čl. 6, odst. 4 trest. zákona venezuelského z roku 1926, jak o tom byla zmínka již na jiném místě.⁸⁴⁾ Podle čl. práva však rozdíl v druhu a intenzitě trestů, ukládaných na vydávací delikty, není důvodem pro odepření vydání nebo omezení jeho účinků. Proto s podobnými výhradami zásadně se nesetkáváme v čl. vydávacím právu. Pokud ano, jsou to výjimky převzaté povětšinou na přání cizích států.

Tak odst. 1 Dodatkového protokolu k extradiční úmluvě s Rumunskem — tento protokol tvoří nedílnou součást úmluvy (odst. 3) — ustanovuje: »Poněvadž trestní zákonodárství rumunské nezná trestu smrti, bude vydání provinilců, kterým by podle čl. zákonů mohl býti uložen takový trest, povolováno pouze tehdy, jestliže čl. úřady v každém jednotlivém případě se zaváží výslovným prohlášením, že trest smrti, bude-li uložen, nebude vykonán.«

Ve čl. 1 extr. úmluvy s Řeckem sice zásadně se stanoví povinnost vydati i pro trestný čin ohrožený trestem smrti, avšak ve druhém odstavci lit. a) téhož článku se dodává: »Stíhají-li však zákony jednoho z obou států trestem smrti trestný čin, který podle zákonů druhého státu má za následek toliko trest na svobodě, vydání bude moci býti povoleno toliko, zaváží-li se úřady státu dožadujícího formálním prohlášením k tomu, že v daném případě trest smrti nebude vykonán.«

⁸⁴⁾ Kronberger, Zásada výlučnosti, Soudc. listy 1932, str. 123.